

Amaia Alvarez Uria

‘Euskal bolloen’ intersekzioetan barrena

Norberaren nortasuna eta taldearen identitatea ezin dira kategoria zehatz, argi eta hertsien bidez definitu gaur egun, are gutxiago gure burua definitzeko kategoria bakarra erabiltzen badugu. Adibidez, emakumea naiz esatean, zer da esaten duguna? Emakume guztiok sentitzen edo pentsatzen dugu gauza bera ‘etiketa’ horri buruz ari garenean? Berdin definitzen dugu beste kategoria, kokapen eta egoera batzuen eraginean dagoela dakigunean? Artikulu honetan, bi kategoriaz ari-tuko gara, ‘euskaldun’ eta ‘lesbiana’, eta elkarrekin gurutzatuko ditugu, artaziaren bi piezen modura, begirada desberdinetatik begiratzeko eta lotura edo elkargune horretan zer gertatzen den ikusteko.

Euskalduna izatea ez da gauza bera etxean ikasi eta egunerokoan erabili ohi duenarentzat edo eskolan ikasi eta bere familiarekin erdaraz egiten duenarentzat; Tafallan, Miarritzen edo Aulestin bizi denarentzat; laneko hizkuntza duen edo soilik tarteka musika bidez jasotzen duenarentzat. Euskalkien eta euskara batuaren afera ere hor dago; eta ‘euskaldun berri’ eta ‘euskaldun zahar’ tentsioa oraindik ez da baretu. Gainera, euskara-duna eta euskaltzalea izatea ez da gauza bera, ezagutza eta erabilera bereiztean ere jarrerak eta jo-kaerak agertuko zaizkigu; eta «euskaraz bizi nahi dut» leloa

oso modu desberdinetan gauzatuko da hori aldarrikatzen den aldi bakoitzean (Euskaraldiko ahalduntzearen eta estres linguistikoaren arteko oreka, kasu), besteak beste, euskararekiko dauden aurreiritzi eta estereotipoen zamaren eraginatik eta hizkuntza hegemonikoek duten botere, baliabide, aitortza eta presentziarengatik.

Lesbianismoa ere egoera eta modu desberdinetan bizi da (lesbofobia eta armairua gorabehera, erreferente positiboen falta, eta sexilioa edo ghettoa ere aipa ditzakegu). Izenetik has gaitezke, denak ez baitira ‘lesbiana’ hitzarekin identifikatzen; zenbaitek ‘bollera’ nahiago dute, eta badira, besteak beste, euren burua izendatzeko ‘tortillera’, ‘safika’ edo ‘queer’ erabiltzen dutenak ere.

Baina, horrez gain, bada beste bereizketa bat: praktika sexualak eta subjektu politikoa bereizten dituenak. Gauza bat delako zeinekin egiten duzun larrutan eta beste gauza bat zer zapalkuntzaren kontra borrokatzen zaren. Gainera, bibolloak eta pansexualak ere agertuko zaizkigu aldarrika; izan ere, emakumeekin bakarrik ez bagabiltza sexu-jolasetan, emakume kategoria eta binarismoa auzitan jartzen baditugu, edo transak sartzen badira jokoan, aukerak zabaldu eta mugak lausotu egiten dira.

Eta, zer gertatzen da bi kategoria dinamiko horiek elkarrekin gurutzatzen ditugunean? Esan bezala, ‘euskal bolle-rak’ ez dira denak berdinak. Belaunaldi desberdinen artean alde handiak daude, besteak beste, erreferente lesbikoetan, komunitatea eta sareak egiteko eretan eta jendaurreko ahalduntze bolloari begira; eremu euskaldun edo erdaldunetan bizi direnek ere ez dute berdin bizi lesbianen arteko euren euskalduntasuna, euskaraz jarduteko aukera eta oztopoak neurri eta pisu desberdinekoak baitira egoeratik egoerara; eremu indibidualak eta eremu instituzionalak, aztergaia deskribatzean, nola edo hala mugiaraziko du; eta zapalketa batarekiko edo bestearikiko kontzientzia edo parte-hartze soziopolitikoak ere handiagoa ala txikiagoa izan daiteke kide horien artean.

Bi zapalketari buruz jardungo dugu lerrootan, baina kontuan izanda ardatz identitario horiek modu eta egoera desberdinetan gurutzatuko direla, eta beste ardatz identitario batzuekin ere gurutzatuko direla; zapalketak eta pribilegioak nozituko edo gozatuko dituzte pertsonak horren arabera, esaterako, gorputz gaixoei, gorputz osasuntsuei, zuriei, arrazializatuak, argalei, lodei, klase ertainekoak, prekariatuak, gaitasun funtzional desberdinetakoak, edo nazio eta kultura desberdinetan kokatzen direnak, batzuk aipatzearen.

Izan ere, Donna Harawayren arabera (1988), egia bakarra eta objektibitate erabatekoa ('naturala', 'normala' dena) ez dira existitzen, ez dira errealak, gure 'ezagutza kokatua' da eta. Mundua behatzailearen ikuspegitik ezagutu daiteke, errealtatearen lekukoak gara; eta gehiago edo gutxiago sakondu, esperimendu eta hausnartu daiteke aztergaiari buruz, baina inguruaren, besteen eta norberaren ezagutza kokapen sozialak baldintzatzen du. Adituaren ezagutza legitimatua da ordena sozialari buruz hitz egitean, eta horregatik da garrantzitsua hark esplizitatzea nondik hitz egiten duen, gaiaren inguruan dakienak eta sentitzen/pentsatzen duenak nola baldintzatu ahal duen argi izateko.

Hortaz, zapalkuntzak, pribilegioak eta kokapen sozialak aipatuta, ezinbestean, ikuspegi intersektionalera begira jartzen gara. Kimberlé Crenshaw erabili zuen lehen aldiz kontzeptu hori 1989an. Feminismo intersektionalaren arabera, gure gorputza ardatz identitario desberdinek gurutzatzen dute eta, horren ondorioz, diskriminazio eta abantaila desberdinak ditugu. Gurutzaketa bakoitzarekin ikasiko dugu identitatea konplexua dela eta egoera sozial desberdinetan kokatzen gaituela;

Bi zapalketari buruz
jardungo dugu
lerrootan, baina kontuan
izanda ardatz identitario
horiek modu eta
egoera desberdinetan
gurutzatuko direla,
eta beste ardatz
identitario batzuekin ere
gurutzatuko direla

izan ere, bell hooksek eta Patricia Hill Collinsek 1984an eta 1990ean adierazi zuten moduan, emakume beltzen borroka ezin da feminismotik edo antirrazismotik soilik azaldu, eta ‘emakume’ hitzak ez du esperientzia guztiak argitzeko balio (Hancock 2007).

Mende aldaketarekin batera, kategorien konplexutasunari begiratu zioten Leslie McCallek eta Ange-Marie Hancocek (2005 eta 2007), eta, proposatutako sailkapen batzuen bidez, kategorien arteko analisia proposatu zuten, hau da, kategoriek elkarren artean dituzten eraginei azpimarra ipini zioten. Hala ere, adi egon behar gara intersekzionalitatearekin, eta aniztasunak aintzat hartzeak ez dezala botere-harremanak salatzea baztertu (Yuval-Davis 2013 eta Salem 2018). Horregatik, intersekzionalitatea darabilgunean, kategorien arteko harremanei eta horren ondoriozko kokapenei ikuspegi kritikotik eta politikotik begiratuko diegu.

Ikergai ditugun kategoriei begira jartzen garenean, esan behar dugu sexualitatearen eta hizkuntzaren arteko intersekzioa gatazkatsua dela, intersekzio guztiak bezala. Hori dela eta, saiatu gara bi horien arteko gurutzaketa desberdinak jasotzen. Eredu eta arau hegemonikoetatik kanpo daude bai bolloak, bai euskaldunak, eta, horren ondorioz, zapalkuntza espezifikoak jasaten duten kolektiboen parte dira. Eta bi identitate horiek bizitzeko eta gurutzatzeko era diferenteak topatu ditugu jaso ditugun ahotsetan. Lan honekin diferentzia ez esentzializatzen laguntzea espero dugu: euskaldun guztiak ez dira berdinak, bollera guztiak ez dira berdinak eta euskal bollo guztiak ere ez. Baina praktika eta borroka batzuek biltzen gaituzte eta komunitatea osatzen dugu; beraz, elkar ezagutza, ikusgarritasuna eta erreferentzialitate positiboa sustatzeko bide bat izan daiteke hau.

Zapalketei, biolentziari eta diskriminazioari buruz ari garenean, subjektuak biktimizatzeko arriskua izaten da, eta hori ere saihestu nahi izan dugu. Lesbophobia, misoginia eta euskaldunfobiaren aurrean, agentzia eta ahalduntzea aldarrikatzen ditugu, subjektu politiko bihurtzen gaituena ez dadila izan

biktima rola edo partekatzen dugun mina, baizik eta sistematikiko kritiko izatea, jendarte alternatibo bat defendatzea eta horretarako borrokan eta lanean jardutea (Askoren artean 2021). Azkenean, justizia soziala eta eskubideen aitorpena landuko ditugu zeharka afera hori isiltasunetik ateratzen eta argitan erdigunean ipintzen dugunean.

Artikulu honetan, Euskal Herrian intersekzio horrek gurrutzatzen dituen gorputzen jabeen zenbait ahotsi entzungo diegu. Hego Euskal Herriko ahotsak bildu ditugu talde lesbofeministetako kideen artean (Ipar Euskal Herrian talde feministak egon izan dira azken urteotan, baita LGTBIQ+ taldeak ere, baina ez da talde lesbofeministarik egon, guk dakigula, eta are gutxiago euskalduna). Beraz, batetik, hiru belaunaldi desberdinetako talde lesbofeministetan ibili diren edo badabiltzan kide batzuen esanak ekarriko ditugu:

- A. Bilbon: Bizkaiko Lesbianen Kolektiboko (1987-2005) eta Sare Lesbianistako (2013-) Maite; OihuK emakumeen* etxe okupatuko (2015-2019) Batirtze eta Nahia; Nagore eta Amanda.
- B. Gasteizen: 7menos20 taldeko (2006-2016) Txiki, Elena eta Montse; eta BALA (2019-) taldeko Irati.
- C. Iruñean: Lumatza taldeko (2010-2016) Josune eta Ana.
- D. Gipuzkoako Izaskun (Eibar-Bilbo), Maren (Donostia-Bilbo), Garazi (Zarautz), eta Argi (Pasaia).

Bestetik, Ipar Euskal Herriko testigantza edo ahots bila fikziora joko dugu, eta euskal literaturan erreferente bollero nagusi den Amaia Ezpeldoi euskal detektibe errural lesbioari emango diogu hitza. Horretarako, Itxaro Bordaren *Jalgi hadi plazara* (2007) eta *Euri zitalari esker* (2021) liburuetara joko dugu, eta euskal hizkuntzari eta sexualitate bolleroari buruzko pasarte batzuk ekarriko ditugu hona. Sei lanek osatzen dute Ezpeldoiaren bilduma, eta guk laugarren eta seigarren lanak erabiliko ditugu, laugarrenean aterako delako armairutik protagonista –lesbiana dela adieraziko du–, eta seigarren liburua azkena delako eta bildumari amaiera ematen diolako, nolabaiteko laburpen bat eginez.

Bi ikuspegi horiekin batera, hirukia ixteko (ikerketa kualitatiboan aipatzen den triangulazioa egiteko), aipatutako begirada horiek harilkatuko dituenaren esperientzia eta ezagutza ere bertan egongo dira, bere ezagutza kokatuan.

Euskalduna eta lesbiana identitateen gurutzaketa militantzian

Euskalduntasunak eta lesbianismoak elkarri zelan eragiten dioten jakin nahi dugu elkarriketatutako kide lesbofeministen ahotsen bidez. Hasteko, argi ikusi dugu bereiztuta bizi izan direla bi borrokak urte askotan zehar. Izan ere, elkarriketatuen arabera, lesbianismoa borroka gisa landu izan dute mugimendu feministaren baitan, gay askapenarekin batera, edo

Argi ikusi dugu
euskalduntasuna eta
lesbianismoa bereiztuta
bizi izan direla urte
askotan zehar. Bi
borrokak uztartzeko
aukera XXI. mendea
hasita heldu da

talde lesbofeministetan. Baina euskararen alde luzaroan aparte aritu izan dira, ezker abertzalearen komunitatean edo euskalgintza mugimenduaren barnean. Bi borrokak uztartzeko aukera XXI. mendea hasita heldu da. Horren adibide esanguratsua Euskal Herriko Jardunaldi Feministen azken edizioa izan da: Durangon 2019an egin zen, eta euskara

erdigunera ekartzeko lan handia egin zen bertan. Ordukoa da BALA taldearen sorrera-hitzaldia eta hari eman zioten izenburua: *Bollojabetza feminista*.

Euskaltzaleak ez zeuden bereziki sartuta gure mugimenduetan, haien mundua eginda zeukaten nolabait. Halere, guretzat inportantea zen, eta gure artean bazegoen euskararen alde aritutako jendea. (Josune)

Ezker abertzaleko militantzian ez dut bollerismorik bizi izan, ez zegoen halakorik; Bilgune Feministan eta OihuKn bizi izan dut. (Batirtze)

Hainbat urtez ura eta olio bezala bizi izan ditut [euskal eta lesbiana identitateak]. Izan ere, Bilbora bizitzera etorri nintzenean ezagutu nuen mundu bolleroa oso erdalduna zen; nire inguruko mundu euskaltzalea, berriz, oso heteroa. (Izaskun)

Horretan eragin handia izan du egoera soziolinguistikoaren bilakaerak: azken urteotako ezagutzaren hazkundera erabakigarria izan da talde lesbofeministen hizkuntza-politikan. Taldean kide euskaldunak ez izatetik edo euskaldunak gutxiengo izatetik, kopuru aldetik euskaldunak gehiengo edo denak izatera pasatu dira.

[Euskararen eta lesbianismoaren bilakaera Gasteizen] Izugarria izan da. Ni gogoratzen naiz, armairutik atera nintzenean, 94. urtean edo, anbientean edo lesbianak zeuden tokietan deitzen zidatela 'la vasca'. Gaur egun, uste dut Gasteizko lesbianen mundua euskalduna dela. Garai hartan [euskaldun] bakarrenetarikoa nintzen, eta gaur egun erdalduna denari euskaraz esaten dena itzultzen zaio. (Txiki)

Era berean, taldeotan jendartean eragiteko helburuak euskararen erabilerarekin talka egin izan du beti hiriguneetan; izan ere, eremu erdaldunetako mugak ezagututa eta nozitura, elebidun jokatu izan da urteetan zehar, gaztelania nagusi zela. Denborarekin hizkuntzen arteko indar korrelazioa pixka bat aldatzen joan da, kanpo-komunikazioetan euskarari lehenetasuna emanez, nahiz eta gaztelania ez den atzean geratu.

Kalera begira, esfortzua egiten genuen [Bizkaiko Lesbianen Kolektiboan]. *Sorginak* aldizkaria ateratzen genuenean [*Lesbiana Feministen Kolektiboaren aldizkaria*], argi genuen zer edo zer ipini behar genuela euskaraz. Donostiako [Kolektiboko]ek guk baino gehiago erabiltzen zuten euskara; guk hurbilen genuen lagun euskaldunari eskatzen genion artikuluren bat. 90eko hamarkadatik aurrera jendea kontzientziatu zen eta kide gehiago hasi ziren euskara ikasten eta erabiltzen. (Maite)

Kide gehienak ez ziren euskaldunak, ez ziren ondo moldatzen euskaraz edo ez zuten beren burua gai ikusten. Horregatik, bilerak ofizialetan ahozkoa gehienbat gaztelaniaz izaten zen. Espazio informaletan, nortzuk biltzen ginen arabera, euskaraz egiten genuen. Idatzizkoan, karteletan, manifestuetan eta abarretan, elebi-

tan egiten genuen. Nafarroan aritzen ginen; garrantzitsua da bertoko hizkuntza egoera eta ezagutza kontuan hartzea. Iruñeko lesbianak ziren gure publikoa, eta gertu genituen gehienak ez ziren euskaldunak. Gero biltzen joan ziren gaztetxo gehiago. (Josune)

Euskarak agendan garrantzia hartu du, oro har. Mugimendu feminista bera ere euskaldundu egin da neurri batean. Orain gehiago gara, beraz, euskaldun gehiago daude. Orain mugimenduko feministak trans eta bollera ikuspegiak ere txertatzen ditu. Nahiz eta militatzeko eredu likidoagoa duen multzo handi bat ere badagoen (Twitter eta abar erabiltzen dituen), eta hor logika erdaldunagoa da. Neoliberalismoaren eta globalizazioaren eragin nabaria da hori. (Irati)

Mende aldaketarekin batera, inflexio puntu txiki bat egon zen Bilbo handian. Gaztelaniaren hegemoniari erronka egin zion taldetxo batek. «Euskaraz bizi nahi dugu» leloa giro bollora eraman zuten.

Bilbo handian lesbianen mundu erdaldunari esan genion lesbiana euskaldunak ginela eta euskaraz nahi genuela bizi. Hori izan zen egin genuen aldarrikapena eta ikusgarri egiteko ariketa. Era informalean egin genuen. Euskal Herriko Hegoaldekoak ginen. Gehienak Bilbokoak eta Bilbo handikoak ginen, bizkaitarrak ere bazeuden. Beranduago gasteiztar eta gipuzkoar batzuk ere hurbildu ziren eta nafarren bat ere batu zitzaigun. (Nagore)

Askoz errazagoa izan da eremu euskaldunetan mugimendu lesbofeminista euskalduntzea, inguruak horretarako aukera eta aldeketasuna agertzen zituelako.

Nik Donostiako mugimendu lesbofeminista izan dut eredu, eta mugimendua euskaltzalea dela uste dut. Elebidunak gara, erdarazko dinamikak sor daitezke, baina euskaraz dakienak beti lehen hitza euskaraz egin ohi du. Eta ez dakiena ere, askotan, lehen berba euskaraz egitera ausartzen da. (Maren)

Esango nuke nire inguru hurbileko giro feminista eta bollo gehienak euskaltzaleak direla, edo euskaldunak, behintzat, bai. [...] Iruditzen zait bollerismoa euskaraz bizitzeko taldeak eta eremuak badaudela. (Garazi)

Aspalditik, lesbianok gurea den errealitate euskalduna arnastu, hausnartu eta erraizetatik sentitzeko behar kolektiboa daukagu. (Argi)

Badago 'euskal bolloen' komunitaterik? Zein izan da topaleku eta babeslekua euskal bollarentzat? Non ligatu dute eta euskaraz egin ahal izan dute? Horretan ere bilakaera egon da azken 40 urteotan. Hirietako giro eta gune lesbikoak izan ziren xx. mende amaierako topagune nagusiak, 'ambiente-ko' tabernak, gaueko parranda. Mende aldaketarekin batera horiek desagertzen joan ziren, eta antolatutako jaiek hartu zuten protagonismoa elkarrekin egon ahal izateko. Azken aldian, Gipuzkoako Bollurria topaketak aipatu behar dira errepasoa amaitzeko. Argi ikusten da erdal girotik euskal girora egin den ibilbidea horretan ere.

Bollurria: azkenengo bi urteetan urrian zehar Gipuzkoa eta Iparralde inguruan antolatzen diren bollera topaketa kultural batzuk dira. Bertako helburua Euskal Herriko txoko guztietako bollarak elkartzea eta aisialdian elkarrekin gozatzea da, izaera politiko eta euskaldunarekin. (Argi)

Euskara muga edo oztopo izan daiteke lesbianak elkartzeko, eta tentsioak eta gatazkak sortzen dira horren inguruan; ez da argi ikusten jarraitu beharreko estrategia, baina beste borroka batzuen topagune ere izan daiteke euskara, baldin eta euskalduntzeko erraztasunak eta laguntza ematen badira.

Euskara oztopo:

Niri frustrazioa sortzen zidan ezin genuela planteatu jarduera jakin bat euskaraz egitea, hala eginez gero ez zelako jende nahikorik etorriko. Jendeak euskaraz ez jakiteak asko mugatzen gintuen. Hori Nafarroan oso nabarmena da. Lesbianen elkargunea izan nahi genuen; ezin genuen hizkuntzarekin hori mugatu. (Ana)

Taldearen lehen hizkuntza euskara zela argi izan dugu, nahiz eta bagenekien beste profil batera heltzeko erdara erabili beharko genuela. Saiatzen gara ahalik eta proposamen inklusiboen eta askotarikoenak egiten jende desberdinarengana heltzeko. Euskara lehene-tsi, gaztelaniaren presentzia bermatu eta iruditeriarekin lan handia egiten dugu. Ez da bakarrik emakume migratu eta arrazializatuengana heltzeko, Gasteizen euskarak, gure konfort eremutik aterata, ez duelako presentzia handirik. Gugandik distantzia batera eta antolatu gabe daude lesbiana batzuk, egoera prekarioetan daudenak, eta horiekin aliantzak egitea garrantzitsua dela uste dugu. (Irati)

Euskara topagune:

Aktibismoan dabilzan beste herrialdeetako jendeak, normalean, ez du arazorik izaten euskararen aldeko jarrera izateko. Guk eza-gutzen ditugunek, behintzat, bazuten. Erritmoak errespetatuz, haien ikasketan pausoak eman ditzaten, nik uste dut badagoela aukera. Ez da erraza, noski. (Ana) Bestalde, integratzeko elementu potente bat da jatorriz gaztelaniadunak ez diren kanpotik datozenei begira. Hori herri oso euskaldunetan ikusten da; Ondarroa datorkit burura. Nire esperientzian, behintzat, kontrako jarrera bortitza goak topatu ditut bertokoen artean, beste herrialde eta lurralde batzuetatik etorritako jendearengan baino. (Josune)

Ezin dugu ukatu oraindik asko borrokatu behar dugula euskararen irakaskuntza benetan publikoa, doakoa eta kalitatezkoa izan dadin. Askok Euskal Herrian pairatzen duten esplotazio basatiagatik, ikasteko gogoia egon arren, askotan ez da aukera bat. Beraz, elkargune naturala den arren, praktikan oso zaila da. Berez zaila bada feministen artean ligatzea, ligoteoari kontzientzia lesbofeminista, antirrazista eta euskalduna gehitzen diogunean, esperientzia are bakartiagoa da. Gertatzen dena da, bi [ardatz]ek duten potentzial iraultzaileagatik, horiek bizi-adierazpen oso zapalduak, baztertuak eta gero eta kooptatuagoak direla. Beraz, opresio-bidegurutzetako bat ere badira, eta, nire kasuan, emakume migratua, latinoamerikarra, gaztea eta beste hainbat oinaze-fronte dira, baina baita sistemaren aurkako potentzia ere. (Amanda)

Hari horri jarraituz, zapalketen eta pribilegioen balantzea egiteko premia dihardute zenbait elkarrizketatutako intersekzio batzuetan botere-kokapenak daudelako eta horretaz jabetu behar dugulako ikuspegi kritikoa aintzat hartu nahi badugu, behintzat. Askotan aipatu den zapaldua/zapaltzailea guran zertan den ezagutzeko helburuarekin egin behar duguna.

Euskal hiztun gisa eta bollera gisa hegemoniatik at baztertuta edo gutxietsia sentitzen naizen arren, batzuetan ikusten dut nire hizkuntza jardueran, nire bollera jardueran zein gure euskal bolleren zirkuluetan pribilegioak ere baditugula; batzuetan pribilegio horiek ematen dizkiguten botere-harremanak iraunarazten ditugu edo saiakera nahikorik ez dugu egiten horiei uko egiteko. Agian [hausnarketa hau] bollera ez-binario euskaldun ez-abertzale gisa armairutik ateratzeko baliagarria izan zait. (Garazi)

Pribilegioei dagokienez, lesbiana erdaldunen euskarareki-ko jarrerak askotarikoak izan dira. Batzuek ez dute interesik agertu eta beste batzuk euskaldundu dira beharra sentitu dutenean. Heterosexual euskaldunen jarrerak ere askotarikoak izan dira. Kide euskaldun bolleroen onarpena, tolerantzia adierazi dute, oro har, baina inolako ohitura aldaketarik egin gabe haien ongizatea bermatzeko. Badira, ordea, konplize rola hartu eta kide bolloekin aipatutako topaguneetara joan izan direnak ere.

LadyFestan ez geneukan kontzientzia hori. Taldeko gehienek ez zekiten euskaraz, edo jakin bai, baina ez zuten erabiltzen kuadrilla giroan. Batzuek ez jakitea aitzakia da dakigunok esfortzurik ez egiteko. [...] [Sare Lesbianistan lehenengo urteetan euskararen erabilera] apur bat handiagoa [izan zen aurreko taldeetakoarekin konparatuz]. Hainbat kide irakasleak ziren eta euskarari pisua eman zioten. Komunikatuak ere euskaraz idazten zituzten. Baina batzarrak erdaraz egiten genituen, beste kide batzuek ez zekitelako euskaraz. Ez soilik etorkinek; hemen jaio eta bizi diren lesbiana askok ez dute ikasteko interes handirik. (Maite)

Beste behin konproba daiteke borroka baten kontzientzia duenak ez duela izaten beste borroka batekiko kontzientzia, eta hori da, agian, gaur egun pentsatu beharreko kontu bat. Ekonomia feministak, feminismo interseksionalak, transfeminismoak, feminismo antikapitalistak, LGTBQ+ mugimenduak, *queer* teoriak... aliantzetara garamatzate. Baina erresistentzia eta fobia asko agertu dira azken aldian. Esentzialismoa ez da auzitan jarri nahi eta botereguneak ez dira galdu nahi.

Zapalketen eta pribilegioen balantzea egiteko premiaz dihardute zenbait elkarrizketatuk, intersekzio batzuetan botere-kokapenak daudelako eta horretaz jabetu behar dugulako ikuspegi kritikoa aintzat hartu nahi badugu

Lesbiana eta euskalduna identitateen gurutzaketa literaturan

Itxaro Bordak Amaia Ezpeldoi pertsonaia sortu zuen eta bere detektibe-abenturekin sei liburu kaleratu ditu Susa argitaletxearekin: *Bakean ützi arte* (1994), *Bizi nizano munduan* (1996), *Amorezko pena baino* (1996), *Jalgi hadi plazara* (2007), *Boga boga* (2012) eta *Euri zitalari esker* (2021). Intersekzio ariketa hau egiteko, bere laugarren eta seigarren lanak arakatu ditugu: bertan topatutako zenbait pasarte erabiliko ditugu euskara eta lesbianismoa nola gurutzatzen diren eta horien bidez zein esanahi edo mezu helarazten zaigun ikusteko.

Aurreko atalean, Euskal Herriko Hegoaldetik begiratu diogu gai honi, baina orain Ipar Euskal Herritik begira jarriko gara. Horrek, lehenbizi, fokupean ipiniko du Hego eta Ipar Euskal Herriak banatzen eta urruntzen dituen muga. Oso ahula da bi aldeen arteko harremana, eta hegozentrismoaren gainean aritu gintezke luze. Frantziako Errepublikak eta Espainiako Estatuak itzal handia egiten dute euskal komunitatearen gainean, elkar ezin ikustera heltzeraino.

Eta ez zuen ahalkerik hazi behar frantses edo espainol izateak, ardurenean, ohartzen nintzen, Iparraldekoek zutela beraien frantsestasuna gordetzen, frantseskeria erraten zen mespretxu pixka batez, Iparraldekoek zuten Hegoaldekoekin biltzean, *rrr* lakarrez eta aditz zein hitz bereziz hanpatu euskalkia baztertzen, hizkuntzatik beretik frantsesak zirela susmatzen zelako. Muga mentala ezabatuko bide zen nortasunen arteko tratamenduen berdintasuna erdietsiko genuenean, hau da, espainoltasuna eta frantsestasuna biak, euskal nortasunaren zatitzat kontsideratuko zirenean, biak hein berean, bata bestea baino apalgarriagoa izan gabe eta alderantziz. (Borda 2007: 120)

Ipar Euskal Herriko euskal komunitateak, bere txikitasunean, askoz gehiago ezagutzen eta jarraitzen du Hego Euskal Herriko euskal komunitatearen ibilbidea; Hegoaldekoek, oro har, ez dakigu apenas ezer Ipar Euskal Herriko euskaldunei buruz, kontu folkloriko batzuk kenduta. Erreferente kulturaletan eta euskalkien ezagutza eta erabileran erraz

ikus daiteke hori. Hegoaldekoek Iparraldeko euskaldunak nolabait orientalizatzen eta exotiko, arrotz, bitxi bihurtzen ditugula baieztatu liteke (Said 2007).

– Ez dute astirik zure ahozko euskalkiaren ulertzeko –ihardetsi nion irriz–. Alfabetatu behar zenuke, indar bat egin ulergarria izateko, zure euskara zaharra modernizatu, hots. (Borda 2007: 12)

Protagonista dolu da, bere Iparraldeko euskara hilzorian dago eta Hegoaldekoek ez dute ulertzen. Hegoaldekoekin komunikatzeko euskalkiak erabiltzea posible ez denean, euskara batua dugu, baina Amaia Ezpeldoik erdararako nagusitzen den joera salatzen du.

Ene mintzaira pobrea, Iparraldekoa, itxuraz munduari egokitzen ahal ez zena, maite nuen, eder kausitzen nuen, ele, aditz trinko eta deklinabideez Carmenez bezainbat maitemindua nintzen. Labo-rari unatuena zen noski, eta hirietako jende euskaldun eskolatuek muturra zimurdikatzen zuten, urrikiz eta ulermen ezaz. [...] banekien euskaldun petzerorik gabeko euskaldungoa hobetsiko zela franko fite, Hegoaldean eta Iparraldean bertan jada nehork nehor ez baitzuen konprenitzen. Erdaretara lerratzen ginen komunika-zioa erraztearren. Beharrik bazirela Bilbon Iparraldeko euskararen maitale indartsuak, bestela dena akabo zitekeen. (*Ibid.*: 186)

Edonola ere, euskaldunen biktima rola hartzeko ohitura kritikatzeko du. Euskararen egoera txarraren aurrean kexuka hasten garelako konponbideak probatzen baino.

Hargatik ez nuen uste, erdaretan itotzeko gure jaiduraren errua Euskaltzaindiaren erabaki aldakorretan oinarritzen zenik. Bazen mila faktore. Iparraldean eta Hegoaldean, eta horietarik bat, euskaldunak bere hizkuntza baliatzeko partez, nahiago zuela hizkuntzaz negar egin. Malkoak anitzetan aditz trinkoak baino eraginkorragoak ziren, biktima planta nagusi zen mundu honetan. (*Ibid.*: 133)

Katastrofearen aurreikusteak ederki laguntzen gintuen. Batetik hizkuntza ezpainetarik ezabatuko zitzaizen bizidun-biktimak ginen, biktima negarroiak, eta bestetik lanjeraren hurbiltasun hontzaren estakuruz, apurkerian irauten genuen: idazleek berek hiltzera zihoan hizkuntzarekiko errespetuz ez zuten izkiriatzen eta ahapez mintzatzen ginen, etsaia hor zegoelako [...] eskubideak

zein genituen jakin gabe, euskaldun izanez eskubidez biluziak ginela uste genuelako. (*Ibid.*: 65-66)

Horregatik, berak baditu ekintzarako proposamenak eta egoeraren irakurketa positiboak, umoretik ere asko, jakina: euskararen ezagutza baliabide gisa eta maitasunaren goxotasuna.

Amikuzeko ene euskalkiaren erabiltzeak larrutu ninduen. [...] Etxekoak zenduz geroztik batez ere, jendetasunaren aldetik bezain hizkuntzarenetik, lurraren azalean umezurtz nenbilen, norabide zehatzik gabe loakeen harri borobilaren pare. Arima erratua nintzen. Arima kameleoia, *mertzi biziki* pentsa eta *mila esker* ahoskatzen zuena. [...] Baina gaurkoan ez nuen zainetarik ahultzeko estakururik. Euskalki guztiak, batua barne, erabil nitzakeen eta menturaz [...] kasuaren argitzeko ontsa baliatuko zitzaizkidan. Pozik nengoen behingoz. (*Ibid.*: 16)

Zer ari nintzen zaharkeria harrotzen, ustel usaina zerien aditz maingukariak haiatzen, laster batean behin betiko ezabatuko zen euskalki baten geroaz axolatzen, amodioa hor neukalarik, eskumenean, aitzinean, aiduru, menturaz, agian, lau euskaltzainak pikutara joan daitezela, oro bat zitzaidan, Carmen nahi nuen. (*Ibid.*: 40)

Azkenean, jendarte cisheteronormatibo kristau atzerako batean isilik eta ezkutuan bizi beharrean, armairutik ateratzeko erabakia hartu eta bere burua onartzea aukeratzen du.

Gehiegi zen alabaina, Euskal Herrian zegoen gauza, hitz eta gertakari batzuen estaltzeko jaidura amankomun hori: irudi eta ohorea mantentzeko, klandestinitatean jarduten genuen. Euskaldunki bizitzeak sekretuan irautea zekarren. Mila tabu zeuden, etxeetan, familietan, herrietan edo alderdi politiko eta kulturaletan. [...] *jalghadi* bat nintzen ene aldian, aspaldiko euskara bezala. Baina ohartuko nintzen segur aski denborarekin, ohe zinpurto baten beroan maitearen bularrak ferekatuz aitorzea aiseago zatekeela, egunero lesbiana antzera plazaratzea baino. (*Ibid.*: 195-196)

Jalghaditzean bizitza zerotik berriz hasten zihoakiela sentitu zuten lesbiana nüzü edo gay nauzu agertzen zietenean adiskideei, gurasoei, lankideei eta maitaletzat desiratzen zituztenei. Agian, nahitara edo ezin bestez, eiharturik ez hiltzeko, hitzok ezipainetarik ihes joan zitzaizkienean, bizitza ezezagun baten atari arrisurtsuan zeudela sinetsi zuten. Big-bang bat zen. Edozein adineatan agitzen zen, eta aldi oroz urgentzia gorrian. [...] Zorigaitzez,

behialako *euskalduna naiz eta harro nago* haren antzera, perpau-sak ez zuen aitorkidea lagun-taldean integratzen, alderantziz, une batez bederen baztertzen zuen, bitxiki kontsideratzen zen, homosexualitatea gaixotasun kutsakorra bailitzan, gizartearen oreka [...] zalantzan jarriko bailitzan. (*Ibid.*: 214)

Maitasuna da Ezpeldoirentzat irtenbideetako bat; hala ere, azken eleberrian zalantzan jartzen du ideia hori, amodio erromantikoaren arriskuez ohartu delako.

Hainbat misterio banituen argituak hondar hiru hamarkada haue-tan, xendra bitxiak euskal jendartearen gunerik zitazenetara eraman ninduten eta ez nuen gehiago sinesten jendea ona izan zitekeenik, dirua, boterea, emazteak eta gizonak jokoan sartzen ziren ber. Maitasunak salbatzen gintuen? Bakarretan bai, gehienetan ez. Maitasu-na ere performatiboa zelako, sozietate moralistak inposatzen zizki-gun egiteko erak errepikatzen genituen, besteak bezala bizitzeko. Gure beldurra baitzen joera onartuen meta konpaktutik urruntzea, erramerranak eta zurrumurruak haztea, amari pena eragitea, seku-la zer edo zer jakiten baldin bazuen. (Borda 2021: 237)

Eta maitasun erromantikoaren kritika eta deseraiketarekin batera, emakume eta lesbiana kategoriena. Monique Wittigek zioen moduan (2017), bollerak ez dira emakumeak, ez du-telako erregimen heterosexualean parte hartzen. Lesbiana, merkatu neoliberalaren eta homonormatibitatearen miran, sistemaren parte izateko ezkontza eta adopzioaren bidez balio heteronormatiboen asimilazioa egiten duena (izan ahal) da. Horregatik aldarrikatzen dute bollera izena askok, kokapen politizatu eta kritikotik hitz egin nahi dutelako.

Lesbiana izateak, hala uste nuen, euskal feministen artean asko aipatzen zen interseksionalitatearen armiarma sarearen mui-nean gatibatzen ninduen, ez nintzelako gizonak eta hauen mun-du sinbolikoa desiratzen zuten pertsonetatik. Aitortzekoa nuen, hargatik, ene bizitzan modelo heterosexuala kopiatu nahi zuten neska bikoteak ere ezagutu nituela. Konparazioez, haragijale ohia izatearen nostalgia leukaketen beganoen antzera genbiltzan noiztenka, supermerkatu organikoetan haragi begetala eroste-ra lehiatuz. [...] Kontrarikzioz astunduak ginen eta halere bizi behar, ahalik hobekien. Blablari itzela nintzen. (Borda 2021: 239)

Ondorio batzuk

Bildu ditugun lekukotzen arabera, bolleren komunitatea biltzeko euskara oztopo eta topagune izan daiteke eremu erdaldunetan, eta euskal komunitatearen barruan maiz lesbianismoa ikusezina da edo pasiboki toleratzen da eremu euskaldunetan. Horregatik, maila kolektiboan, *ghetto* armairiatuak eta *lobby* elitistak gaindituz komunitateak zabaldu behar ditugu eta baliabideak eman eta bidelagun izan euskaldundu edo armairutik atera nahi dutenei. Elkartasuna eta ikusgarritasuna sustatuko ditugu aipatutakoak lortze aldera.

Horrez gain, maila pertsonalean, bakoitzaren gorputza gurutzatzen duten ardatz identitarioei begiratuko diegu, eta horien

Gure helburua
herrigintza justua,
parekidea eta
askotarikoa eraikitzea
bada, hizkuntzen eta
sexualitateen ekologia
'denon kontua da',
feminismoa den bezala

artean pertsona bakoitza zein kokapen sozialetan dagoen eta zelako botere-posizioa duen ikusi. Nola? Gure pribilegioez jabetu eta hausnartu behar dugu harreman justu eta parekideak eduki ahal izateko.

Azkenik, hegotik iparrera eta iparretik hegora mugitu behar dugu: hegozentrismoa eta zurikeria gainditzeko, Ipar Euskal Herriko euskaldunekin

eta mundu globaleko hegoaldeko bolloekin kontaktuan jarriko gara. Era berean, euskaldun minorizatuaren biktimismo pasiboa alboratuko dugu eta ekintzara pasatu Ezpeldoiri jarraituta: euskara batua menderatu ondoren, euskalkiak ezagutzeko urratsa emango dugu, bakoitzak bere erritmoan.

Gure arteko joko lizun eta burlakoietara pasatzen ginenean, euskalkiei uztartzen gintzaizkien. Plazer bat zen, jolasaren erdian, ghost bilakatzen ari ziren sintaxietan barna galtzea, eleari sapa emateko, *corpusak* iratzarrarazteko, *Euskara Batuaren Eskuliburu*a aldamenen edukitzea edo, sabelpeak ausikika harrotzeari ekiten genionean, *Euskal Hiztegi Historiko-Etimologiko* mardularen gainean bermatzea. Ez nekien erraten nondik genituen

liburu horiek, ez baikenuen euskaltzainik ezagutzen eta euskararen ikerketaren mundua ez zelako arras gurea. Irri zozo batek zirrimarratu zidan ezpain izkina. Garaziko herriaren bihotzean nintzen, bezperan deitu ninduen pertsona baten zain, abentura berrietarako prest. (*Ibid.*: 49)

Izan ere, gure helburua herrigintza justua, parekidea eta askotarikoa eraikitzea bada (JAKIN 221-222, 2017), hizkuntzen eta sexualitateen ekologia ‘denon kontua da’, feminismoa den bezala (bell hooks 2018). Hortaz, onar ditzagun gure ‘subalternitate izaera’ (Spivak 1988) eta horren ondorioak, baina aldi berean goza dezagun komunitatearen indarraz eta borrokarako sareen berotasunaz.

- Bizitza normala eta hizkuntza erraza.
- Zer derasan?
Carmenen ahotsa nuen entzun. Monologo antzuan aztoratzen nindoala, moztu ninduen:
- Zer derasan?
- Ez dinat bizitza normala eta hizkuntza errazaz beste ametsik.
- Hik?
- Bai, nik –ihardetsi nion fermuki.
- Hik? Baina? Lesbiana haiz eta Iparraldekoa! Sekula ez dun amets hori beteko!
- Uste dun ez naitekeela salba?
- Su zelestiarren estiretara kondenatua haiz hi ere. Salbatua izan nahi dun benetan?
- Ez. Benetan ez. (Borda 2007: 202) 🍷

Bibliografia

- Alvarez Uriia, Amaia; Fernandez, June (2021): ‘Nola izan/esan bollera euskaraz’ (<http://zinegoak.com/nola-esan-izan-bollera-euskaraz>).
- Askoren artean (2021): *Alianzas rebeldes. Un feminismo más allá de la identidad*, Bartzelona, Bellaterra.
- bell hooks (2018): *Feminismoa denon kontua da. Politika pasio*, Iruñea, Katakarak. Itzultzailea: Amaia Apalauza Ollo.

- Borda, Itxaro (2007): *Jalgi hadi plazara*, Zarautz, Susa.
- (2021): *Euri zitalari esker*, Zarautz, Susa.
- Hancock, Ange-Marie (2007): ‘Intersectionality as a Normative and Empirical Paradigm’, *Politics & Gender* 3(2), 248-254.
- Haraway, Donna (1988): ‘Situated Knowledge’, *Feminist Studies* 14(3), 575-599.
- JAKIN (2017): *Hizkuntza, generoa, klasea eta jatorria elkargunean*, JAKIN 221-222 (zenbaki monografikoa).
- McCall, Leslie (2005): ‘The Complexity of Intersectionality’, *Signs* 30(3), 1.771-1.800.
- Said, Edward (2007): *Orientalismo*, Bartzelona, DeBolsillo.
- Salem, Sara (2018): ‘Intersectionality and its discontents: Intersectionality as traveling theory’, *European Journal of Women’s Studies* 25(4), 403-418.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1988): ‘Can the Subaltern Speak?’, in Cary Nelson eta Lawrence Grossberg (argk.): *Marxism and the Interpretation of Culture*, Urbana, University of Illinois Press, 271-313.
- Yuval-Davis, Nira (2013): ‘Más allá de la dicotomía y la redistribución’, in Martha Zapata, Sabina García eta Jennifer Chan (argk.): *La interseccionalidad en debate. Actas del Congreso Internacional «Indicadores Interseccionales y Medidas de Inclusión Social en Instituciones de Educación Superior»*, Berlin, Freie Universität, 21-34.
- Wittig, Monique (2017): *Pentsamendu heterozuzena*, Zarautz, Susa. *Lisipe* bilduma 3. Itzultzaileak: Maialen Berasategi Catalán, Irene Arrarats Lizaga, Danele Sarriugarte Mochales eta Mirentxu Larrañaga Sueskun.